

Лекція 1. Історія становлення та розвитку дидактики вищої школи.

План.

1. Розвиток дидактики в античний період.
2. Розвиток дидактичних ідей у епоху середньовіччя, Відродження, Реформації.
3. Дидактичні ідеї 19 початку 20 століття.

Становлення дидактики вищої школи має глибокі історичне коріння. Історики педагогіки схилиються до єдиної думки про те, що важливим джерелом її розвитку є ідеї видатних філософів античного періоду – Сократа, Демокрита, Платона, Аристотеля, Квінтіліана та інших - про безмежні можливості людського духу та мислення, природи, культури, самопізнання.

Важливими відкриттями великих філософів, які мають велике значення для дидактики вищої школи і є актуальними до сьогоднішнього дня є : 1) принцип природо відповідності; 2) врахування вікових та індивідуальних особливостей людини в процесі навчання; 3) гармонія фізичного. Морального та розумового виховання як основи самовдосконалення особистості; 4) самопізнання як мета виховання та навчання.

Перші школи підвищеного типу з'явилися у Давній Греції, їх можна вважати передвісниками сучасних вищих шкіл. Найбільш нам відома дидактика академії Платона, яка виникла приблизно у 385 р. і проіснувала до 529 р. до н.е. Заняття в академії були двох типів: загальні та фронтальні для всіх слухачів і спеціальні або групові для вузького кола осіб, які виявили більш глибокий інтерес до філософії, - і проводили за певним режимом. Початок занять було встановлено за сонячним годинником – гномону.

Велика увага в Академії приділялась загальній фізичній підготовці та моральному самопочуттю студентів, яким у процесі навчання доводилось вести аскетичний спосіб життя: мало спати, скромно харчуватися практично не вживаючи м'яса яке «викликає сильні почуття». Студенти харчувались в основному овочами, фруктами, молоком та «прагнули жити чистими

думками». Платон та інші викладачі суворо дотримувались загальних правил, чим і подавали учням позитивний приклад.

В Академії, вперше у античний період, стали вивчати різні науки такі як: філософія, математика, астрономія, література, законодавство, природничі науки у тому числі і ботаніку. Було розроблено та систематизовано методи викладання.

У своєму творі «Держава» Платон розвиває деякі дидактичні ідеї. Він розділяє вищу школу на два рівні: низький та високий. На низькому рівні можуть навчатися молоді люди віком з 21 до 30 років, а на вищому рівні з 30 до 35 років. Таким чином на думку Платона ці роки є найбільш продуктивними для отримання освіти.

Навчання у вищій школі для Платона – це своєрідна гімнастика для розуму, яка доступна лише частині населення, яка була вільна від необхідності піклуватися про хліб насущний. Ідеї Платона були частково реалізовані після його смерті в трьох основних філософських школах: академії, ліцеї, епікурейській. Там навчали молодь приблизно з 22 до 31 року.

Слід зазначити, що Аристотель двадцять років провів в Академії, став зрілим вченим, а в сорок років відкрив свою школу – Лікей, названу так тому, що вона була відкрита біля храму Аполона Лікейського у Афінах. Хоча як стверджують історики, Лікей існував за сотні років до Аристотеля, і в ньому викладали філософи – софісти. Сам Аристотель читав у Лікеї лекції для найбільш талановитих учнів зранку, а по обіді для більш широкої аудиторії, менш підготовленим учням.

Учнів Платона називали академіками, а учнів Аристотеля – аристотеліками, або перипатетиками (пери пат – сади для прогулянок у Афінах). У структурній організації Академії Платона і Лікеї Аристотеля було багато спільного, але в організацію навчального процесу він запровадив те, чого не було в Академії Платона. Це практичні заняття та конкретні наукові дослідження, на які Олександр Македонський виділив 800 талантів (1 талант дорівнював 1500 золотим рублям). Окрім цього він дотримувався двох

способів пізнання у процесі вивчення наук, і насамперед філософії, - історичності і систематичності.

Аристотель, говорячи про основні дисципліни загальноосвітнього циклу, звертав увагу на важливість поєднання у навчанні чотирьох предметів (грамоти, гімнастики, музики і графіки), які допоможуть людині у майбутньому вірно вести трудову діяльність і організовувати своє дозвілля. Аристотель розглядав дозвілля для вільної людини як мету будь – якої діяльності. При цьому він розумів не забаву, а те, що дає людині задоволення, щастя, моральне та естетичне задоволення. Музика, на його думку, має заповнювати не тільки дозвілля людей. Але й бути включена у програму виховання і навчання.

У роботі «Фізичні проблеми» Аристотель торкається питань впливу природних явищ на стан людини: про фази Луни, про шкоду талого снігу для пиття, про вплив алкоголю на людину, про людську реакцію на страх (блідніє) та сором (червоніє) та ін.. Любов Аристотеля до вивчення природи наштовхнула його на думку, що все в ній відповідно. У подальшому це сприяло обґрунтуванню принципу природо відповідності, суть якого полягає в тому, що людина є частиною природи, тому має керуватися її законами.

Аристотелю належить відкриття вікової періодизації і трьох сторін души людини: рослинної, тваринної і розумної. Кожну сторону души слід розвивати у певному віці, звертаючи увагу на необхідність відповідності тієї чи іншої сторони души вихованню: рослинної – фізичного, тваринної – морального, розумної – розумового.

Свої наукові концепції Платон, Аристотель та інші давньогрецькі філософи тієї чи іншої школи викладали молодим людям, які прагнули здобути знання, збираючи їх навколо себе.

Так, наприклад Сократ, який був популярним серед молоді за своє вільнодумство, був звинувачений у пагубному впливі на молоді уми, тому, що закликав до розвитку мислення, що на його думку є основою здорової души та тіла, та був страчений у 400 році до н.е. Це свідчить про те, що вища

школа у той час була під великим впливом релігії. За цим же звинуваченням була страчена жінка – філософ Іпатія, одна з перших жінок викладачів вищої школи (415 р. до н.е.).

Історики педагогіки зазначають, що у імператорському Римі були прийняті основи системи давньогрецької школи практично без змін. Твори, що дійшли до нас карфагенського ритора IV – V ст. Марциана Капели «Satyricon» знайомить читачів з тими «вільними мистецтвами», що вивчалися молоддю того часу. Їх нараховували сім: граматика, діалектика, риторика, геометрія, арифметика, музика. Слід зазначити, що у Середні віки його енциклопедія широко використовувалась у шкільному навчанні. В її основи він поклав енциклопедію Варрона Марка Теренція (116 – 27 рр. до н.е.), який організував за дорученням Цезаря першу у Римі державну бібліотеку.

Вища школа розширювала та поглиблювала знання студентів на відділеннях архітектури, граматики, риторики, механіки, медицини, філософії та юриспруденції.

Організація роботи вищої школи, основою Адріаном була вже значно формалізовано та регламентована. За указами Діоклетіана, Адріана, Юстиніана було упорядковано добір викладацьких кадрів, запроваджені конкурси. Викладачі затверджувались для роботи зі студентами у різній кількості в залежності від значущості мистецтва або науки. Як правило, для грецької та латинської граматики до 10 осіб, грецької риторики – до 5, для латинської риторики – до 3, по праву – 2, по філософії – 1 викладач. Викладачам надавалось казенна платня, та приміщення для проведення занять.

Викладачі звільнялися від сплати податків та несення міських повинностей. Ці привілеї при Константині розповсюджувались на членів родин викладачів вищої школи. Кількість учнів у вищих школах було мало чисельним, але інколи досягало декількох сотен. Малозабезпеченим студентам надавався гуртожиток.

Імператор Марк Аврелій поєднав чотири афінські філософські школи у одну та ввів платню викладачам за їхню працю. За його керування було запроваджено наукові іспити для кандидатів на посаду викладача. Увага зверталась не тільки на мистецтво слова, але й на моральне обличчя поведінку, культуру.

Незважаючи на те, що давньогрецькі філософи вибудували основу для дидактики вищої школи, першим дидактом по праву вважається давньоримський філософ Марк Фабій Квінтіліан (42 – 100 рр.) В творі «Правила» він дав теорію для освіти оратора. В його дидактичних творах з 12 книг «Про виховання оратора» було зроблено перші спроби психолого – педагогічного обґрунтування процесу навчання ораторському мистецтву, а також висловлена важлива думка про необхідність пристосування викладання до можливостей тих, хто навчається, про необхідність співпереживання успіху у навчанні.

З появою перших вищих навчальних закладів - Грузинської академії (10 ст.), університетів в Болоньї і Салерно, Оксфорді (12 ст.), Сорбонні та Кембріджі (13 ст.), Празі і Кракові (14 ст.), Лейпцигу (15 ст.) – стали розвиватися ідеї вищої школи, які передавалися в основному через спілкування. Основною формою навчання була лекція. За окремими предметами проводилися практичні роботи.

Подальший розвиток дидактики вищої школи йшов під впливом феодалізму та буржуазії, що зароджується тому, що саме в цей період знадобилася нові знання для розвитку виробничих сил та стосунків.

У епоху Відродження відкриваються нові університети, на основі відродження давньої естетики розвиваються мистецтва, що потребували добрих знань. Джерелами розвитку дидактики вищої школи цього періоду стали ідеї гуманістів епохи Відродження – Вітторіно – де – Фільтре, Франсуа Рабле, Т. Мора. Ці просвітителі пропонували вибудовувати всю педагогіку на принципах гуманізму.

Навчання на їхню думку, має бути багатостороннім, важливо звертати увагу на розвиток самостійності у мисленні на противагу схоластичному навчанні, звертати увагу на естетичне та моральне виховання, вивчення класичних мов та літератури, на необхідність пов'язувати процес навчання з життям, вести навчання на рідній мові, роботи його науковим та звертати увагу на самоосвіту. Зазначалося і про роль бібліотек, музеїв та інших культурно – дозвіллєвих закладів.

Гуманіст 16 ст. Мішель Монтень у творі «Досліди» каже про важливість навчання рідною мовою, але при цьому він вважав важливим і вивчення іноземної мови для того, щоб розуміти сусідів, людей з інших країн, з якими доведеться вступати у ділові та особисті стосунки. Незнання іноземних мов звужує кругозор, обмежує у бажаннях і контактах.

Ставлення М. Монтеня до процесу навчання достатньо критичне. Він вважав, що загальноприйняті його способи не дозволяють ні учням, ні вчителя стати мудрішими, хоча і ті й інші стають навченими.

Головне у середньовічній дидактиці, на його думку, - це «забити» голову всілякими знаннями. Педантизм та дидактизм для нього синонімічні. Висміюючи педантів, які натаскав знань з книг, тримають їх на кінчиках губ, вміють гарно говорити, але треба вміти застосовувати їх слова на ділі. Тим самим він підкреслює невміння вчених заставити служити теорію практиці. Вченість книжкового походження він вважав жальогідною вченістю.

В процесі навчання, зазначає М. Монтень, наша душа здійснює рухи під чужим впливом, наслідуючи приклад інших. Але при цьому принцип авторитаризму не має бути головним. Наставник нічого не має «вдалблювати» у голови учнів, спираючись на свій авторитет та вплив. Людина у процесі учіння має бути вільною, вміти переробляти попередні знання, зробивши їх своїм творінням, своїм судженням. Головне, на його думку, освідчувати особистість.

Отже, важлива думка М.Монтеня про важливість співвідношення навчання із вихованням і розвитком особистості того, хто навчається. Саме особистість має бути у центрі уваги тих, хто її освідчує, виховує і розвиває.

Наступний етап у розвитку дидактичних ідей пов'язан із прізвищем німецького вченого Вольфганга Ратке (або Ратихія). Польський вчений Ч. Купісевич у своїй книзі «Основи загальної дидактики» (М., 1986) зазначає, що саме Ратихієм, відомим мовознавцем та прибічником навчання рідною мовою, був введений у науковий обіг термін «дидактика» у 1613 році у Німеччині.

Дидактичні ідеї Ратихія мали важливе значення для розвитку дидактики вищої школи. Він перший звернув увагу на важливість вивчення теоретичних та методичних питань дидактики для вдосконалення процесу навчання і освіти. Ратихієм було обґрунтована необхідність керуватися у процесі навчання такими дидактичними принципами як природо відповідність, послідовність, систематичність, прочність, доступність, опора на індукцію і досвід у навчанні.

Я.А. Коменський, великий чеський учений, продовжуючи розвиток дидактичних ідей Вольфганга Ратке, справедливо вважав, що *дидактика — це мистецтво навчання і виховання. Враховуючи те*, що дидактика Я.А. Коменського побудована на принципі природовідповідності, суть якого, заключається в тому, що людина — є частиною природи і тому має підкорюватися її універсальним законам, її і зараз вважають природо відповідною. На його думку, у навчанні слід керуватися знаннями особливостей кожної людини і будувати процес навчання відповідно до цього. Він висунув задачу - вчити всіх всьому и дав послідовний виклад принципів і правил навчання.

Незважаючи на велике значення педагогічної теорії Я.А. Коменського, слід зазначити, що мали місце серйозні перепони у її практичній реалізації. Перше: неможливо було за допомогою тих порад, які він дає, зробити середньовічну школу доступною для народу, у якій можна вчити всіх всьому,

і щоб учіння було "скорочено, приятно, основательно", так як навчання в ній носило догматичний, словесно-книжковий характер, панувало зубріння. Друге: неможливо було розвивати вільну особистість, тому як головним у процесі навчання були покірність і старанність, прояв же власної самостійності, вільнодумство переслідувалося як вираз гріховної природи людини. Третє: порушувався зв'язок навчання з життям, так як навчання здійснювалося на латинській мові, а не на рідною.

В силу глибокої релігійності Я.А. Коменський рекомендував виховувати дітей у страху божому, у повазі старших, він не відкидав можливості фізичного покарання дітей у родині.

Слід зазначити, що дидактичні питання він розглядав в такій відомій праці як "Видимий світ у картинках". Ця праця була переведена на російську мову за указом імператриці Катерини Великої у 1788 г. під назвою "Зрелище вселення".

Я.А. Коменський відіграв велику роль у становленні дидактики вищої школи. Ідеї відносно її розвитку були викладені ним у "Великій дидактиці" в розділі "Академія", де він звертається до питань навчання спеціалістів у вищій школі: пропонує вчити студентів всім наукам, які є у людства, давати їм основательну вченість, доручати навчання тільки вченим и знаючим професорам, мати в академії бібліотеки, доступні всім для користування.

У "Великій дидактиці" він говорить про важливість освіти у юнацькому віці: "щоб людина могла бути вихованою у людяності, Господь дав їй роки юнацтва, в які вона не здатна до іншої справи, ніж освіта". Важливим джерелом розвитку розуму у молоді роки він вважав можливість мандрувати та вивчати оточуючий світ та людей.

Питаннями дидактики займалися інші закордонні вчені минулого, які розвивали кращі традиції гуманістичної педагогіки.

Так, Ж.-Ж. Руссо (1712—1778), відомий французький філософ, виступав за освіту народу, за вільний розвиток кожної людини. Він вважав, що у навчанні слід спиратися на потреби людини та на його безпосередні

запити. Вчити треба тому, що само по собі привабливо та має безпосереднє практичне значення.

Недоліком його учіння є те, що він вважав можливим для людини самотійно визначати лінію свого учіння та розвитку вже в ранньому віці. Роль керівника, вихователя, педагога відходила на другий план. Незважаючи на недоліки, учіння Руссо, безумовно мало суттєві переваги.

Важливими для розвитку дидактики вищої школи є теоретичні висновки І.Г. Песталоцці (1746— 1827) — великим швейцарським педагогом. Він всією своєю діяльністю підтверджує думку про можливості виховання моральності у учнів при правильній організації навчального процесу. Так, на основі проведеного педагогічного експерименту в Станце, на своїй фермі в "Нейгофе", в Бургдорфе та узагальненого в роботах: "Лінгарт і Гертруда", "Як Гертруда вчить своїх дітей", "Лебедина пісня", "Наочне учіння про число" та ін. він говорить про те, що навчання — це "мистецтво сприяти прагненню природи до власного розвитку". Розробляючи гуманістичну систему навчання, він формулює закони, яким мають слідувати суб'єкти навчання та будь — яка людина у процесі навчання: поступовості і послідовності, зв'язності, спільних відчуттів, причинності, психічної самотності.

Для того щоб ці закони працювали, у навчанні необхідно застосовувати наочність, яка залучає всі органи чуття до отримання знань та розвиває можливість отримувати образ, відповідно до відчуття, а також давати йому певну назву (форма, число і слово).

І.Г. Песталоцці досяг великих результатів у розробці ідей елементарної і вищої освіти у створеному за його участі Бургдорфському інституті-середньої школи з інтернатом і семінарії з підготовки вчителів. Він розробив метод, який називався "методом Песталоцці" і застосовувався в інших навчальних закладах. Основа методу — поєднання у навчанні наукових знань і гармонійного розвитку ("розуму, серця і руки").

Основна мета навчання за Песталоцці — це збудження розуму до активної діяльності, розвиток пізнавальних сил, вміння логічно мислити та коротко висловлювати їх словесно.

Розроблена І. Г. Песталоцці теорія елементарної освіти стала основою для концепції формальної освіти. Прибічники цієї теорії вважали головною задачею навчання, розвиток у учнів таких психічних функцій, як пам'ять, увага, мислення.

І.Г. Песталоцці зазначав, що викладачі найчастіше прагнуть розвитку здібностей учнів. У зв'язку з цим, предмети що ними викладаються мають бути використані як засіб духовного розвитку, а не тільки як засіб здобуття знань.

Це було новим поворотом у дидактиці, так як спрямовувало і викладачів і учнів від пасивного засвоєння знань на шлях розвиваючого навчання. На його думку, навчання та виховання єдині і служать спільній меті — розвитку особистості.

Прогресивні ідеї Я.А Коменського, Ж.-Ж. Руссо и І. Г. Песталоцці розвивалися І.Ф. Гербартом, А.В. Дістервегом, Г. Спенсером, Д. Дьюї та ін.

Так, І.Ф. Гербарт (1776—1841) — відомий німецький педагог та філософ, розробив основи дидактики як цілісної теорії виховуючого навчання, підпорядкованої педагогіці. Відповідно гербартовській концепції, основною задачею дидактики має стати аналіз дій викладача діяльності студента у процесі навчання, в ході засвоєння ним навчального матеріалу. Схематично ці дії можна уявити в системі у вигляді замкнутого трикутника — учитель, учень, підручник. Управління процесом навчання та вибір методу, здійснюється, як правило, учителем. На думку І.Ф. Гербарта, при навчанні необхідно активізувати обом суб'єктам цього процесу.

Разом з тим І.Ф. Гербарт розвиває ідеї, що відповідають часу: процесом навчання необхідно керувати, навчання носить виховуючий характер, в процесі виховання має бути реалізовано моральне виховання,

дисципліна має бути суворою і навіть дуже суворою, що позитивно сприймалось у суспільстві.

Свої педагогічні ідеї І.Ф. Гербарт виклав у роботах: "Підручник психології", "Листи про додаток психології до педагогіки". У 30-ті роки XIX в. він видав у Геттінгенському університеті, де працював останні роки, свою підсумкову педагогічну роботу "Очерк лекцій з педагогіки".

А.В. Дістервег (1790—1866) — учитель німецьких вчителів — звертав увагу на розвиток особистості учнів у процесі навчання, а не її подавлення, висував принципи природовідповідності і культуровідповідності, самодіяльності та самореалізації у вихованні і освіті, розвиваючого навчання і підготовку вчителів для школи і викладачів внз.

Цікава думка Дістервега про важливість самоосвіти для вчителів, висловлена ним в роботі " Керівництво до світи німецьких вчителів" (1835). "Наставник, — говорить він, — до тих пір здатен впливати на інших, доки він продовжує власну самоосвіту". Він має також "завжди пам'ятати, що від його особистості, а не від навчального предмету залежить успішність його учнів".

К середині XIX в. у США система народної освіти стала представляти собою трьохрівневу структуру: навчальна школа — з 6 до 14 лет, середня — з 14 до 18 років та вища. У вищій школі к 60-м рокам цього століття. В університеті штату Вірджинія, студентам стали надавати право вільного вибору предметів, що вивчаються у внз та включені у навчальний план та програми. У зв'язку з цим розгорнулась дискусія з приводу того, хто повинен проявляти у процесі навчання найбільшу активність — учитель або учень. В неї включились Г. Спенсер, Дж. Дьюї та ін.

Г. Спенсер (1820—1903) — видатний англійський мислитель, говорячи про користь самонавчання і для вчителя, и для учня, вважав за необхідне активізувати пізнавальну діяльність останніх. Він вважав, що учням необхідно розповідати якомога менше, але змушувати якомога більше робити самостійні відкриття. На його думку, людство йшло вперед за допомогою

самонавчання. Свої ідеї він розвивав на сторінках своїх робіт: "Основи соціології", "Виховання розумове, моральне, фізичне". В останній книзі особливий інтерес для дидактики вищої школи представляє розділ "Яке знання для нас дорожче всього?".

Дж. Дьюї (1859—1952) — американський учений, основоположник теорії прагматизму, творець педоцентристської теорії і методики навчання. Він відводив учням активну роль у процесі навчання. Він вважав, що вони мають самостійно визначати для себе, для свого майбутнього життя і професійної діяльності важливість не формальної, а матеріальної освіти. Його звинуватили в тому, що він штовхав процес навчання на шлях стихійності.

Загальна мета отримання знань, на його думку, складається з того, щоб знайти шлях, як здобувати знання, коли вони потрібні, а не знання самі по собі. Д. Дьюї вважав, що об'єктивною потребою у майбутньому для людини енергійної та, яка прагне до безперервної освіти, стане вміння переучуватися, здобувати знання самостійно. Призначення навчального предмету, на його думку, складається з того, щоб сприяти становленню системи «внутрішньої особистісної орієнтації». Ці твердження не втратили актуальності і для дидактики сучасної вищої школи.

Педагогіка вищої школи у в Західній Європі та США в період між двома світовими війнами — Першої та Другої — була озабочена пошуком нових методів навчання і розвитку особистості, з урахуванням її індивідуальності та творчості.

Таким чином, у середині ХХ в. актуальною проблемою для суспільства і молоді, особливо, стає пошук ідеала, сенсу життя, опора на загальнолюдські цінності. Це не могло не позначитись і на дидактиці вищої школи, яка розвивалась паралельно із розвитком суспільства. У зв'язку з тим, що все більше значення набувала освіченість людей, ріс авторитет вищої школи. Суспільство потребувало спеціалістів, не тільки тих, хто добре орієнтується у своїй галузі, практиків, але і тих, хто вміє творчо мислити. Провідну роль у

вирішенні цих дидактичних задач відіграли ідеї закордонних вчених про розвиваюче навчання, визволенні розуму від упереджень, формування самостійності суджень, індивідуалізації навчання студентів.